

Великі ролі маленьких речей

ОЛЕГ КОЦАРЕВ

1 БЕРЕЗНЯ 2023

Як життєві деталі, повсякденність, побут раптом опиняються в центрі важливих історій? Як вони стають символами і способами пізнання та відчуття, а часом — і знаками епох?

Xinmei Liu

Різноманітні дрібниці й подробиці завжди були частиною культурного простору, але й завжди

мали в ньому присмак парадоксу. Навіть сьогодні, коли все поєднується з усім, цікаві мистецькі ходи, пов'язані з побутовими деталями, викликають у багатьох особливі усмішки. Мій приятель — письменник, залюблений у старовинне образотворче мистецтво — закидає ренесансу, особливо північному і пізньому, здрібніння та міщанство, твердячи, що воно потонуло в повсякденних деталях. Справа, може, в тому, що мистецтво часто працює з узагальненнями, символізацією, абстрагуванням, із універсальними сенсами. І тому виникає своєрідна напруга з «мікрорівнем». А втім — подібна напруга підштовхує до розвитку і пошуків.

Це помітно навіть у такій начебто «абстрагованій», «узагальненій» епосі, як середньовіччя, зокрема в готиці. Не випадково сьогодні для іронічних мемів часто використовують середньовічну графіку, що кумедно, але влучно і гармонійно лягає на теперішні реалії. Побутові реалії, пародійний еротизм, дивацтва — це аж ніяк не те «сіре і пласке» середньовіччя, до якого ми звикли в стереотипах. І мемами тут справа не закінчується: погляньте на знамениту «Пані з єдинорогом» — але не ренесансний портрет пензля Рафаеля, а цикл гобеленів зі зворушливими деталями; чи на скульптурні композиції великих готичних будівель на зразок Шартрського собору; чи на нескінченну множину втілень сюжету Різдва. Усупереч спрощенням і схематизмам, тут виразно помітний потенціал радикальності середньовічного (та й взагалі релігійноцентричного) мистецтва.

Різдвяна сценка з французького часослова XV століття (J. Paul Getty Museum, Ms. Ludwig IX 6, f. 181)

Відродження — це, звісно, теж розквіт уваги до деталі, до речі, до побуту. Причому на дуже різних рівнях: від підкресленого символізму Альбрехта Дюрера до начебто «просто побутовості» Пітера Брейгеля-старшого в його іграх, прислів'ях та інших сюжетах, не кажучи вже про суцільне «збільшувальне скло» ренесансного натюрморту.

Та по-особливому заговорило про річ, деталь, побутовий нюанс двадцяте століття. Може, цьому сприяли надшвидкі зміни й трансформації, через які хочеться чіплятися поглядом за бодай незначні, невеличкі об'єкти, щоб зафіксувати їх у пам'яті. Чи бажання підкреслити речі, які раніше меншою мірою були у фокусі. Чи, врешті-решт, потяг до епатажу.

«Сніданок у хутрі» Мерет Оппенгайм, 1936 рік

Літературні й мистецькі експерименти ХХ століття розгорталися на тлі грандіозних і часто трагічних подій. І якщо одні автори й авторки шукали тут універсальної правди або, скажімо, універсальної розради для людей чи спільнот, то інші воліли розкладати світ на фрагменти, розкидані «низовим» життям. Навіщо? Щоби створити з них щось нове, як-от у фільмі Дзиги Вертова «Людина з кіноапаратом», де тисячі «уламків» складаються в «тіло» міста і його дня. Або в останній строфі вірша Михайля Семенка «Замішання в місті» — його, примітивно кажучи, «відповіді» на заворушення часів революції та Визвольних змагань (можна досить упевнено припустити, що безпосереднім поштовхом були події антигетьманського повстання 1918 року):

*Падають вивіски, вітрини дзвенять і сипляться,
тротуари хрустять і скаржаться від натовпених ніг.
Зодяги труться, м'ясо топчеться, жінщини верещать і плдутаються —
телеграфні стовпи гнуться, розхилився камінний ріг.*

Або в його ж «Днях»:

*Метушаться улиці поранені,
Колишуться тротуари.
Пролетіли над містом примари,
Залишилися вітрини драні.
Понабігали хлопчак з ірисками —
Сірники — цигарки — газети.
Не пишаються магазини вивісками,
Не біліють веранди наметами.
Позбивали брук грізні коні,*

*Святкує сірий день на улиці в юрмі.
Ворушаться клунки на хорому пероні
І вечір виплакати не міг.*

Чи в «40 КРБ»:

*Після пожарів
місто в кістяках чорних
сподівається, що хтось пригорне,
збудує біломармну браму
і ясний храм.*

*І риються баби у попелі —
40 крб. хунт картоплі!
Горить місто ночами
і в загравах храм.*

*І чи скоро, чи довго ще
масло буде коров'яче
сіпне за піджак ззаду
сам не радий.*

Зауважте: перший вірш написано 1918 року, а другий і третій — 1920-го. Як на мене, коли придивитись уважніше, видно зміну оптики, посилення трагізму. Але в усіх трьох випадках на створення загальної атмосфери, хоч грайливішої, хоч похмурішої, працює саме нагромадження об'єктів, побутових деталей.

Однією з вершин такої пронизливості деталі, пронизливості речі в цьому контексті став вірш Чеслава Мілоша «Пісенька про порцеляну». Мілош був дуже специфічним поетом. Вигадливий скепсис він поєднував із глибокою людяністю, а тотальну недовіру — з містикою. Спадкоємець авангарду (від якого відійшов доволі далеко), він відчував необхідність свідчити про ті жахіття й болі, які спіткали у ХХ столітті мешканців нашої спільної частини світу, Центрально-Східної Європи. І справді вмів цю масштабну картину показати в одній малесенькій деталі. Найкращий, на мою думку, український переклад цього вірша зробила Юлія Шекет.

*Тарілочки мої дитинні,
Квітчасті мої філіжанки,*

*Ви купою скинуті нині
На берег, де сунули танки.
Вітрець над вами ледь віє,
Пір'їнка летить невагома.
Де яблунька квітла, чорніє
Зламана тінь нерухома.
На ранах землі та шкірка,
Уламки мов біла манна.
Нічого мені так гірко
Не шкода, як порцеляни.*

*Щойно займеться світанок
Над сонним обрієм смутно,
Зойком крихких філіжанок
Плаче земля нечутно.
Пера тремкі лебедині,
Безцінні майстрів видіння
Під землю стікають нині,
У безвість і безгоміння.
Не спиться мені, у квартиру
Думки вилітають до рана.
Нічого мені так гірко
Не шкода, як порцеляни.*

*До самого небокраю
Ніжні дрібні шкарлупки.
Підбором грубим їх краю,
Дрібнішає біла крупка.
Іскристі мої світелка,
Що вас так бавили барви,
Заклякла ваша веселка,
Ви втратили кольору чари.
Гострий уламок зірки
Над склепами скалок і склянок.
Нічого мені так гірко
Не шкода, як порцеляни.*

Чи не промовляє цей вірш до нас по-особливому саме сьогодні? Тоді, коли ми бачимо, як

маленькі речі отримують великі ролі, а дрібниці перетворюються на епохи. Найперше вам, мабуть, спаде на думку півник із Бородянки, але можна згадати багато чого.

Із деталями воєнного життя-буття, що «витають» за собою цілу атмосферу наших невеселих днів, тепер працюють багато. Скажімо, вірш «|||клинопис|||розбитих|||доріг|||» Лесика Панасюка і Дарини Гладун — це набір поєднань двох знаків — дефіса і довгого тире, — розташованих так, щоб асоціюватися зі слідами танків та іншої гусеничної бронетехніки на вулицях Бучі. Ці «рисочки» й справді сповнюють тротуари та проїжджі частини найсумнозвіснішого передмістя Києва: на тлі жвавого, нервового-тривожного відродження Бучі вони подекуди перетворюються на чи не єдині нагадування про те, що сталося тут рік тому, на такий собі автоматичний монумент.

«|||клинопис|||розбитих|||доріг|||» Лесика
Панасюка і Дарини Гладун, 2022 рік

А відеопроєкт Даші Суздолової та Петра Мазура «Стіни_та_війна» відтворює з музичним

супроводом і в специфічній колористиці ті малюнки й написи, які залишали українці й українки в укриттях і підвалах, де вони ховалися під час окупації північних регіонів.

Те, що за інших обставин могло здаватися комусь деструкцією, формалістичною маргіналією, у нових реаліях уже працює й у сфері політики пам'яті. Не думаю, що творці таких образів мріяли про саме цю роль, але вона їх знайшла. І велике, складне, суперечливе, неохопне раптом взяло й умістилося в маленьку деталь, як нескінченні втікачі з обстрілюваних і захоплених міст — до маленьких евакуаційних вагонів.

ОЛЕГ КОЦАРЕВ

1 БЕРЕЗНЯ 2023

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**